

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

МИХАЙЛІВ Марія Омелянівна

УДК 341.96:347.65

СПАДКУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2022

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
ЗАІКА Юрій Олександрович,
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
головний науковий співробітник
відділу проблем приватного права

доктор юридичних наук, професор,
КАРМАЗА Олександра Олександрівна,
Член Центральної виборчої комісії

доктор юридичних наук, професор,
КУХАРЄВ Олександр Євгенович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
цивільного права
та процесу Факультету №6

Захист відбудеться 24 листопада 2022 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.27 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: вул. Січових Стрільців, 14, м. Львів, 79000, аудиторія 214.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79005.

Автореферат розісланий 18 жовтня 2022 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент

С. В. Сенік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Спадкові відносини займають особливе місце в системі приватного права кожної держави. Це відбувається тому, що спадковим правом опосередковуються відносини, пов'язані із правонаступництвом прав та обов'язків у спосіб переходу останніх від спадкодавця до спадкоємців. Проте з розвитком міжнародних приватних відносин збільшилася кількість випадків міжнародного спадкування через зростання міграції населення, укладення шлюбів з іноземцями та відносини щодо придбання майна за кордоном громадянами України чи набуття майнових прав іноземцями в Україні. Збільшення кількості випадків міжнародного спадкування вплинули на виникнення проблем у сфері правозастосовної практики нотаріусів, адвокатів та суддів, що зумовлює потребу належного правового регулювання питань міжнародного спадкування як за допомогою національного законодавства держав, так і міжнародних договорів.

Питання, пов'язані із міжнародним спадкуванням в Україні, регулюються Цивільним кодексом України (2003 р.), Законом України «Про міжнародне приватне право» (2005 р.) та іншим законодавством. Проте сучасний стан правового регулювання відносин міжнародного спадкування в Україні відповідно до Концепції оновлення Цивільного кодексу України повною мірою не відповідає правовим аспектам міжнародного спадкування, а колізійне право потребує зміни парадигми регулювання, удосконалення колізійної техніки та перегляду вже існуючих колізійних інструментів.

Беручи до уваги реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 21 березня 2014 року та набуття статусу держави-кандидата у члени ЄС Україна взяла на себе зобов'язання здійснити максимальну адаптацію національного законодавства із правом ЄС, зокрема це стосується цивільного законодавства та законодавства у сфері міжнародного приватного права. Водночас в Україні проводиться кодифікаційна робота щодо новелізації приватного законодавства, зокрема і в сфері спадкування.

Гармонізація спадкового законодавства України, законодавства у сфері міжнародного приватного права та його адаптація з правом Європейського Союзу вимагає вирішення значної кількості питань, зокрема: уточнення визначення останнього постійного місця проживання спадкодавця; встановлення порядку черговості спадкоємців за законом, залежно від ступеня родинних відносин; особливостей спадкування рухомого та нерухомого майна; усунення від права на спадкування; визначення правової природи заповіту подружжя; спадкування дітьми, зачатими за допомогою допоміжних репродуктивних технологій та інше.

Зазначене вище дає можливість стверджувати, що як доктрина цивільного права, так і міжнародного приватного права потребує системного науково-теоретичного дослідження відносин міжнародного спадкування з погляду досконалості механізму їхнього правового регулювання та окреслення шляхів вирішення як теоретичних, так і практичних проблем. Важливість наукового дослідження питань спадкування в міжнародному приватному праві зумовлена

різними підходами до застосування спадкового законодавства у відносинах міжнародного спадкування в нотаріальній і судовій практиках та необхідністю врахування досвіду іноземних держав у цій галузі.

Протягом останніх десятиліть у вітчизняній доктрині міжнародного приватного права вивчення окремих проблем спадкування у сфері міжнародного приватного права на рівні кандидатських дисертацій здійснювали А. А. Степанюк «Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві» (2003 р.), О. О. Кармаза «Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві» (2006 р.), У. О. Слабошпицька «Сучасні тенденції в уніфікації правового регулювання міжнародних спадкових відносин» (2016 р.), Т. С. Хороша «Реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві» (2016 р.). Також окремі дисертаційні роботи були присвячені здійсненню порівняльно-правової характеристики спадкового права України та іноземних держав, зокрема В. В. Валах «Порівняльно-правова характеристика спадкових правовідносин в Україні та зарубіжних країнах (Російській Федерації, Франції, Німеччині, США)» (2009 р.), О. О. Бичківського «Регулювання спадкових правовідносин за законодавством України та зарубіжних країн: приватно-правовий аспект» (2012 р.), Л. В. Скок «Нотаріальний та судовий порядок спадкування: Німеччина і Україна» (2016 р.).

Необхідно звернути увагу на те, що з часу проголошення України незалежною державою дослідження концептуальних проблем міжнародного спадкування на рівні докторської дисертації немає. Останнім науковим дослідженням спадкування за часів СРСР у відносинах з іноземним елементом була докторська дисертація А. А. Рубанова «Основні проблеми спадкування у відносинах між державами з різним соціальним устроєм» (1973 р.).

З огляду на зазначене, дослідження відносин спадкування у міжнародному приватному праві є актуальним як з доктринальної позиції, так і з погляду необхідності подальшого удосконалення законодавства України у цій сфері.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких відомих вітчизняних та іноземних учених, як: S. Variatti, S. Cámara, G. Contaldi, A. Dutta, V. Kresse, K. Reid, B. Reinhartz, D. Stamatiadis, F. Villata, О. О. Бичківський, В. І. Борисова, Т. В. Боднар, Л. К. Буркацький, В. В. Валах, В. В. Васильченко, Г. О. Галущенко, І. І. Главач-Хомина, О. В. Дзера, І. А. Діковська, А. С. Довгерт, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, А. Є. Казанцева, В. Я. Калакура, О. О. Кармаза, В. І. Кисіль, Л. В. Козловська, В. М. Коссак, О. О. Кот, О. В. Кохановська, Л. В. Красицька, Н. С. Кузнецова, О. Є. Кухарев, Л. В. Лещенко, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Є. О. Мічурін, О. П. Печений, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, Є. О. Рябоконт, В. Л. Скрипник, У. О. Слабошпицька, С. О. Сліпченко, Н. Б. Солтис, Р. О. Стефанчук, М. О. Стефанчук, І. В. Спасибо-Фатеева, А. А. Степанюк, І. Я. Федорич, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, І. О. Харитонova, Т. С. Хороша, О. Ю. Цибульська, Г. В. Чурпіта, Р. Б. Шишка та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної тематики кафедри цивільного права та

процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2016–2018 роки «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації: 0116U001703), на 2019–2021 роки «Новелізація цивільного та цивільного процесуального права в умовах реформи судочинства» (номер державної реєстрації: 0119U002358) та на 2022–2024 роки «Концептуальні засади рекодифікації цивільного законодавства України» (номер державної реєстрації: 0122U200330).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження – розробити концептуальні положення та загальнотеоретичні засади, спрямовані на вирішення правових проблем, пов’язаних із регулюванням відносин спадкування у міжнародному приватному праві, а також сформулювати науково обґрунтовані теоретичні положення та висновки прикладного характеру, спрямовані на подальше удосконалення законодавства у сфері міжнародного приватного та цивільного права України.

Для досягнення мети дослідження сформульовано такі *завдання*:

- з’ясувати основні доктринальні підходи до розуміння юридичної природи спадкування в міжнародному приватному праві;
- виявити сутнісні ознаки спадкування з іноземним елементом та сформулювати його дефініцію;
- визначити джерела правового регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві, здійснити їхній аналіз та провести класифікацію;
- провести аналіз колізійного регулювання відносин спадкування та виокремити критерії, які характеризують місце відкриття спадщини;
- визначити суб’єктів відносин спадкування в міжнародному приватному праві та провести їхню класифікацію;
- з’ясувати юридичну природу заповіту у відносинах міжнародного спадкування та визначити його поняття;
- з’ясувати вимоги, які встановлені щодо форми заповіту та виокремити види форм заповіту у відносинах міжнародного спадкування;
- розкрити правову природу окремих видів заповітів та заповідальних розпоряджень у міжнародному приватному праві;
- визначити юридичну природу права на обов’язкову частку у спадщині;
- з’ясувати критерії черговості спадкування за законом;
- розкрити особливості спадкування за правом представлення та часток подружжям у відносинах міжнародного спадкування;
- визначити поняття права на спадкування та окреслити межі його здійснення у відносинах міжнародного спадкування;
- визначити способи та межі здійснення права на спадкування в міжнародному приватному праві;
- розкрити особливості охорони спадкового майна та управління спадщиною в міжнародному приватному праві;
- сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві.

Об'єктом дослідження є відносини у сфері спадкування в міжнародному приватному праві.

Предмет дослідження становить механізм правового регулювання відносин спадкування у міжнародному приватному праві, нормативно-правові акти, міжнародні договори, правозастосовча практика.

Методи дослідження. Відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження у роботі використано філософські підходи, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи та засоби пізнання. *Діалектичний підхід* пізнання став основою дослідження і дав можливість проаналізувати інститут спадкування як явище, що розвивається, виявити його основні тенденції. *Логічні прийоми* (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення тощо) супроводжували увесь процес дослідження. *Правила формулювання понять* використані у запропонованих авторкою дефініціях спадкування в міжнародному приватному праві (п. 1.1.), заповіт (п. 2.1.), заповіт подружжя (п. 2.3.), біологічний заповіт (п. 2.4.), право на спадкування (п. 4.1.) тощо. *Правила поділу понять* застосовувались для проведення класифікації міжнародних договорів як джерела правового регулювання відносин спадкування (п. 1.2.), суб'єктів відносин у сфері спадкування в міжнародному приватному праві (п. 1.4.), заповітів у міжнародному приватному праві (п. 2.3.), строків прийняття спадщини в міжнародному приватному праві (п. 4.1.). *Соціологічні методи* пізнання використовувалися при аналізі нормативно-правових актів, міжнародних договорів, судових рішень та інших документів. *Герменевтико-правовий метод* застосовувався в процесі тлумачення правових норм, що регулюють відносини спадкування в міжнародному приватному праві, та практики їхнього застосування (п. 1.1–1.4, 2.1. –2.5, 3.1–3.3, 4.1–4.3.). Прийоми *техніко-юридичного аналізу* використовувалися при здійсненні дослідження відносин спадкування в міжнародному приватному праві за допомогою засобів юридичної техніки. Окремі *прийоми порівняльно-правового* методу застосовувалися для порівняльного аналізу нормативно-правових актів України, що регулюють відносини спадкування з іноземним елементом, із міжнародними договорами, іншими міжнародно-правовими документами та законодавством іноземних держав (п. 1.1–1.4., 2.1. –2.5, 3.1. –3.3., 4.1. –4.3.).

Наукова новизна результатів дослідження. Дисертація є актуальним з позиції сучасної цивільно-правової науки системним дослідженням відносин спадкування у міжнародному приватному праві. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні здійснено системний теоретичний аналіз механізму правового регулювання відносин спадкування у міжнародному приватному праві, а також визначено конкретні напрями вдосконалення законодавства у цій сфері та шляхи адаптації вітчизняного законодавства у сфері спадкування до права Європейського Союзу.

На підставі проведеного дослідження авторкою сформульовані та виносяться на захист наступні положення, які містять елементи наукової новизни:

уперше:

1) запропоновано авторську класифікацію прав та обов'язків, які входять до складу спадщини, зокрема: 1. За видом прав, які можуть входити до складу спадщини: майнові права спадкодавця; немайнові права спадкодавця, що тісно пов'язані з майновими правами, які, як наслідок, сприятимуть можливості реалізації спадкоємцями майнових прав спадкодавця. 2. За оборотоздатністю об'єктів спадкових прав: спадкові права, які можуть вільно переходити від спадкодавця до спадкоємців у порядку спадкування; спадкові права, які обмежені в оборотоздатності або перехід яких допускається за спеціальним дозволом;

2) запропоновано національне законодавство у сфері спадкових відносин з іноземним елементом класифікувати: 1. За юридичною силою нормативних актів: закони, підзаконні нормативно-правові акти. 2. За сферою регулювання: загальне законодавство у сфері спадкування; спеціальне законодавство у сфері спадкування. 3. За видами норм, які закріплені в законодавстві, диференціювати на те, яке містить матеріальні норми у сфері спадкування та яким охоплюються колізійні норми у сфері спадкування;

3) сформульовано позицію, що «останнє постійне місце проживання спадкодавця» буде характеризуватися наступними ознаками: безперервне проживання фізичної особи (спадкодавця) на території іноземної держави не менше п'яти років, що безпосередньо передували його смерті; наявність у фізичної особи (спадкодавця) із цією державою сімейних та/чи соціальних зв'язків; наявність підстави для постійного проживання фізичної особи (спадкодавця) на території цієї держави (посвідки на постійне проживання в іноземній державі);

4) обґрунтовано необхідність суб'єктів у процесі міжнародного спадкування поділяти на такі два види учасників: безпосередні учасники міжнародного спадкування; учасники (особи), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями у сфері міжнародного спадкування. До безпосередніх учасників відносити осіб, які є спадкоємцями за заповітом та/або за законом. До кола учасників (осіб), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями віднести виконавця заповіту, управителя спадковим майном, нотаріуса, консула тощо;

5) сформульовано позицію, що спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця або за допомогою репродуктивних технологій після відкриття спадщини протягом 6 місяців, за умови прижиттєвого розпорядження спадкодавця у заповіті або договорі про використання репродуктивного матеріалу після його смерті, і народжені живими після відкриття спадщини;

6) обґрунтовано розуміння заповіту як особистого волевиявлення фізичної особи або фізичних осіб, які між собою в момент його вчинення перебували у шлюбі (заповіт подружжя), виражене у формі і в порядку встановленому законом, що спрямоване на розпорядження майном, правами та обов'язками, не пов'язаними з особою спадкодавця, на випадок своєї смерті;

7) обґрунтовано доцільність диференціювати спадкову дієздатність спадкодавця в іноземних державах так: держави, де спадкова дієздатність виникає з моменту набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності; держави, де спадкова дієздатність виникає з досягненням повноліття; держави, де спадкова дієздатність виникає з досягненням фізичною особою спеціально встановленого віку (віку, з досягненням якого в особи виникатиме право на заповіт тобто тестаментоздатність);

8) запропоновано доповнити ЦК України новим видом заповіту - «біологічний заповіт» та визначити його як розпорядження заповідача, спрямоване на передання права на використання його біологічного матеріалу спадкоємцю (спадкоємцям) з метою подальшого використання з дотриманням умов, визначених спадкодавцем та в порядку, встановленому законодавством;

9) запропоновано доповнити ЦК України ст. 1248-1, в якій закріпити положення, що особа, яка знаходиться у ситуації, коли небезпека явно загрожує її життю, і в силу надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру позбавлена можливості посвідчити заповіт у нотаріальному чи прирівняному до нього порядку, може викласти останню волю щодо свого майна власноручно у простій письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення в присутності двох свідків. Заповіт, складений за вищезазначених обставин, втрачає силу, якщо заповідач протягом місяця після припинення цих обставин не скористається можливістю скласти заповіт у формі, передбаченій ст. 1247 ЦК України;

10) обґрунтовано доцільність провести класифікацію заповітів у міжнародному приватному праві на такі види: 1. Загальні (звичайні) заповіти: а) публічні: нотаріально посвідчені; посвідчені іншими уповноваженими законодавством особами чи органами; б) приватні: власноручні (відкриті та закриті); у присутності свідків; секретні (таємні) заповіти; 2. Спеціальні заповіти: усні заповіти; складені за надзвичайних обставин (військові; за наявності стихійного лиха; у випадку пандемій);

11) обґрунтовано позицію щодо необхідності виділення в міжнародних спадкових відносинах трьох видів строків для прийняття спадщини: загальний строк на прийняття спадщини, передбачений цивільним законодавством держави місця відкриття спадщини; спеціальний строк у випадках, коли виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями; додатковий строк для прийняття спадщини, який визначається судом у випадках пропуску з поважних причин загального або спеціального строків на прийняття спадщини;

12) сформульовано позицію, що обов'язки та межі здійснення прав управителя спадковим майном визначаються договором на управління спадковим майном та/або законодавством держави місця знаходження нерухомого спадкового майна, якщо інше не встановлено міжнародним договором за участю України;

удосконалено:

13) позицію, що у разі смерті автора охорона недоторканності твору здійснюється спадкоємцями за заповітом, за їхньої відсутності – спадкоємцями за законом або ж Національним органом інтелектуальної власності, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності;

14) підходи щодо колізійного регулювання прав інтелектуальної власності, зокрема до питань здійснення прав інтелектуальної власності, а також віднесення прав інтелектуальної власності до майнових чи немайнових прав. Тривалість захисту спадкоємцями за законом права слідування на оригінал твору визначається правом держави, на території якої такий твір було створено або зареєстровано у встановленому законодавством порядку;

15) класифікацію міжнародних договорів у сфері спадкування за такими критеріями: кількості учасників; сферою дії міжнародних договорів; видами спадкування та порядком реалізації спадкових прав;

16) правила, пов'язані із можливістю реалізації права заповідача здійснити вибір права держави громадянства, яке буде застосовним до питань спадкування, зокрема заповідач, в якості застосовного права до спадкування, може обрати право тієї держави, громадянином якої він є на момент складання заповіту. Вибір права має бути явно вираженим і закріпленим як одна з умов змісту заповіту. Заповідач при наявності подвійного громадянства має право обрати право будь-якої із держав, громадянином якої він є на момент обрання права. У випадку втрати або зміни громадянства заповідачем, умова щодо вибору права до спадкування в заповіті є нікчемною (недійсною);

17) дефініції «межі здійснення права на заповіт» та «обмеження здійснення права на заповіт». Межі здійснення права на заповіт – це можлива дозволена поведінка особи заповідача, що ґрунтується на засадах свободи заповіту, яка спрямована на реалізацію суб'єктивного права особи власника, розпорядитися належним йому майном на випадок смерті. Обмеження здійснення права на заповіт – це встановлені законодавством заборони, обов'язки чи дозволи, що впливають на звуження змісту суб'єктивного права заповідача на заповіт;

18) колізійне регулювання здатності особи заповідача на складення, зміну чи скасування заповідального розпорядження (заповіту), зокрема запропоновано питання здатності особи заповідача на складення, зміну чи скасування заповідального розпорядження (заповіту) підпорядковувати праву держави місця вчинення заповіту, крім випадку, якщо заповідачем обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був на момент здійснення такого вибору. Також обґрунтовано, що вибір права держави громадянства має бути явно виражений у змісті заповідального розпорядження на випадок смерті;

19) колізійне регулювання права подружжя на складення чи скасування заповіту подружжя в міжнародному приватному праві, а саме до питань спадкування за заповітом подружжя застосовним буде право держави останнього спільного постійного місця проживання спадкодавців, якщо подружжям не обрано в заповіті інший спільний особистий закон подружжя або правом держави

місця знаходження нерухомого спадкового майна, яке є об'єктом спадкування на підставі заповіту подружжя;

20) положення, відповідно до якого передання секретного заповіту нотаріусу має відбуватися в присутності двох свідків, які б засвідчували сам факт передання такого заповіту та могли б підтвердити, що така особа на момент його передання усвідомлювала значення своїх дій та не піддавалася сторонньому впливу;

21) правове регулювання питань заповідального відказу, зокрема визначено, що право на предмет заповідального відказу у відказоодержувача виникає з часу відкриття спадщини. Відказоодержувач має право вимагати виконання заповідального відказу протягом трьох років з моменту відкриття спадщини. Невикористання протягом цього строку відказоодержувачем права вимоги щодо виконання заповідального відказу має наслідком втрату права на реалізацію зазначеного суб'єктивного цивільного права;

22) ознаки заповідального покладення в міжнародному спадковому праві, які будуть вказувати на його відмінність від заповідального відказу, а саме за предметом заповідального покладення, суб'єктами, на яких може бути покладено обов'язок за заповідальним розпорядженням, метою заповідального покладення тощо;

23) строк виконання дій, передбачених заповідальним покладенням, запропоновано визначити три роки з моменту прийняття спадщини спадкоємцями за заповідальним покладенням;

24) колізійне регулювання питань здатності особи на складання і скасування заповіту та прийняття спадщини, зокрема здатність особи на складання і скасування заповіту визначаються правом держави місця вчинення заповіту. Питання, пов'язані із прийняттям спадщини регулюються правом держави, на території якої знаходиться спадщина, якщо інше не передбачено заповідачем у самому заповіті;

25) підстави, за наявності яких спадкоємець не набуватиме права на обов'язкову частку у спадщині, зокрема у випадку усунення його від права на спадкування з підстав, передбачених ст. 1224 ЦК України, а також у спосіб звернення заповідачем за його життя до суду, якщо останній жорстоко поводить із заповідачем або іншими членами сім'ї заповідача або злісно не виконує обов'язок, у випадках, передбачених законом, щодо утримання заповідача;

26) дефініцію «спадкування за законом» як спосіб здійснення права на спадкування, відповідно до якого відбувається перехід спадщини в порядку черговості від спадкодавця до фізичних осіб, які є кровними родичами спадкодавця, а також до інших осіб, які відповідно до закону наділені правом на спадкування;

27) дефініцію «спадкування за правом представлення», а саме – це перехід, у випадках та на підставах, передбачених національним законодавством держави права спадкування за законом, частини майна у спадщині від спадкоємця, якого на момент відкриття спадщини немає серед живих, до визначених осіб, які мають

право його замінити (представляти) у зв'язку із наявністю між ними родинних відносин по низхідній лінії (внуки, правнуки, племінники і племінниці, двоюрідні брати і сестри), наділяючи їх правами особи, яку вони представляють;

28) підстави, які б мали наслідком усунення спадкоємців за правом представлення від спадкування за законом. Зокрема, запропоновано законодавчо закріпити положення, що не мають права на спадкування за законом у порядку представлення особи, яких позбавлено права на спадкування у заповіті (ч. 2 ст. 1235 ЦК України). Не успадковують за правом представлення особи, яких, у випадках передбачених ст. 1224 ЦК України, було усунено від прийняття спадщини;

29) юридичну термінологію у сфері реалізації права на спадкування та як наслідок запропоновано в усіх статтях Глави 86 ЦК України словосполучення «одержання права на спадкування спадкоємцями за законом» замінити на «здійснення права на спадкування спадкоємцями за законом». Внесення таких змін буде узгоджуватися зі статтями 12, 13 та 1217 ЦК України;

30) положення, відповідно до якого охорона спадкового майна в міжнародних спадкових відносинах має тривати до моменту закінчення строку на прийняття спадщини всіма спадкоємцями або до набрання законної сили рішення суду про визнання спадщини відумерлою;

отримали подальший розвиток:

31) позиція щодо необхідності чіткої законодавчої регламентації питання, пов'язаного із моментом виникнення права на пред'явлення позову про визнання заповіту недійсним, зокрема, що право на пред'явлення позову про недійсність заповіту виникає з моменту відкриття спадщини. Вимога про визнання заповіту недійсним може бути пред'явлена як спадкоємцями за законом, спадкоємцями за заповітом, так і іншими заінтересованими особами, права та інтереси яких таким заповітом порушені;

32) необхідність визначення строку, протягом якого спадкоємцем має бути виконана умова, передбачена в заповіті, зокрема умова, визначена в заповіті, має бути виконана спадкоємцем у строк, визначений заповідачем. Якщо заповідач не передбачив строк виконання умови в заповіті, така умова має бути виконана до моменту спливу строку для прийняття спадщини;

33) висновок про те, що заповіт або акт його скасування буде вважатися дійсним, якщо форма заповіту відповідає вимогам права місця складання заповіту;

34) позиція щодо необхідності виокремлення трьох етапів процесу спадкування за законом. Зокрема, перший етап пов'язаний із виникненням самого права на спадкування за законом. Право на спадкування за законом виникає у день відкриття спадщини, зокрема внаслідок смерті особи або набрання чинності рішення суду про оголошення її померлою. Другий етап пов'язаний безпосередньо із можливістю здійснення права на спадкування за законом. Третій етап починається після спливу строку на прийняття спадщини і пов'язаний із правом спадкоємця на одержання свідоцтва про право на спадщину;

35) висновок, що родинні відносини виникають лише у членів сім'ї усиновлювача, а не в усіх родичів усиновлювача. З огляду на це запропоновано частину 1 статті 1260 ЦК України доповнити положеннями, що право на спадкування в усиновленої дитини (усиновлених дітей) виникає у день відкриття спадщини. Усиновлені діти та їхні нащадки у сфері здійснення права на спадкування за законом прирівнюються до біологічних дітей спадкодавця та їхніх нащадків. У разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і члени його сім'ї – з другого, прирівнюються до родичів за походженням;

36) висновок про те, що спадкування за правом представлення носить похідний характер від права на спадкування за законом спадкоємця, який помер до моменту відкриття спадщини, а особа, яка заступає на його місце, може здійснити право на спадкування лише щодо тієї частини майна, на яку міг би претендувати спадкоємець за умови, якби він був живий. Такий вид спадкування носить також самостійний характер, на що вказує та обставина, що спадкоємці за правом представлення відповідають не за боргами спадкоємців, яких вони заступають, а лише за боргами спадкодавця у розмірі передбаченому ст. 1282 ЦК України. У випадку, якщо основного спадкоємця позбавлено права на спадкування за законом - право на спадкування за правом представлення не виникає;

37) ознаки права на прийняття спадщини, до яких віднесено наступні: виникає з моменту відкриття спадщини; є окремим видом спадкових прав та елементом змісту права на спадкування; носить індивідуальний (особистий) характер, тобто таке право може реалізувати лише спадкоємець особисто; здійснення такого права безпосередньо залежить від волевиявлення спадкоємця; строковий характер дії такого права, тобто діє на протязі строку, встановленого законодавством на прийняття спадщини;

38) позиція про те, що свідоцтво про право на спадщину в міжнародному приватному праві є документом, який має правовстановлююче функціональне значення, яким підтверджується наявність прав на спадкове майно у спадкоємця;

39) висновок про те, що відкликання заяви про прийняття спадщини в міжнародному приватному праві не може мати правовим наслідком визнання особи такою, що не прийняла спадщину, оскільки неприйняття спадщини характеризується пасивною поведінкою спадкоємця, яка не має за мету вчинення будь-яких дій. Тому відкликання заяви про прийняття спадщини є способом відмови від її прийняття та, як наслідок, відмови від права на спадщину.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертаційній роботі теоретичні положення можуть бути використані в науково-дослідній роботі при подальших наукових дослідженнях проблем правового регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві.

Висновки та пропозиції, спрямовані на подальше удосконалення законодавства України про спадкування, направлено до Верховної Ради України (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 04-26/18-2022/150/18 (1001003) від 07 вересня 2022 р.).

Результати дисертаційного дослідження можуть використовуватись у правозастосовчій практиці для уніфікації підходів до вирішення спорів щодо спадкування з іноземним елементом, що є актуальним для юрисдикційної діяльності судів України.

Одержані наукові та прикладні результати можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Міжнародне приватне право», «Цивільне право України», «Спадкове право», а також відповідних спецкурсів у сфері регулювання спадкових відносин.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною науковою роботою, виконаною здобувачкою особисто. Усі сформульовані в ній положення та висновки, що виносяться на захист, ґрунтуються на власних дослідженнях і отримані авторкою самостійно. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, здобувачкою не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи оприлюднені, зокрема, на: Міжнародній науковій конференції «Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov» (м. Братислава, Словачка Республіка, 27–28 листопада 2015 р.), Звітних науково-практичних конференціях «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 4–5 лютого 2016 р., 7–8 лютого 2017 р., 7–8 лютого 2019 р., 5–6 лютого 2021 р., 3–4 лютого 2022 р.), Науково-практичних семінарах «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 13 листопада 2020 р., 11 листопада 2021 р.), Регіональній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 11 грудня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Цивільне право і процес: витоки та перспективи розвитку» (м. Київ, 18-19 грудня 2020 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «VII Юридичні Могілянські читання» ЧНУ ім. Петра Могили (м. Миколаїв 28 квітня 2021 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів 10 грудня 2021 року).

Публікації. Основні результати наукового дослідження висвітлено у 40 публікаціях, з яких 1 одноосібна монографія, 1 монографія у співавторстві, 25 статей у фахових виданнях, у тому числі 8 – в іноземних виданнях, з них 4 – у виданнях, що індексуються в Scopus, 1 – у виданні, що індексується у Web of Science, співавтор Т. 13 Великої української юридичної енциклопедії: Міжнародне приватне право, 12 тез доповідей.

Структура роботи. Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Робота містить титульний аркуш, анотацію, зміст, перелік умовних позначень, основну частину, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи становить 476 сторінок. Основна частина роботи має обсяг 394 сторінки і містить вступ, чотири розділи, кожен з яких поділено на відповідну кількість підрозділів, та висновки. Список використаних джерел включає 311 найменувань на 31 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну основу, наукову новизну одержаних результатів, їхнє практичне значення, апробацію та публікації результатів дослідження, наведено дані щодо його структури й обсягу.

Розділ 1 «Загальнотеоретична характеристика спадкування в міжнародному приватному праві» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття та правова природа спадкування в міжнародному приватному праві»* на підставі аналізу різних підходів до визначень поняття спадщини, які закріплені в цивільних кодексах іноземних держав доведено, що одним із основних характеризуючих елементів у спадкових відносинах є об'єкт спадкування. З огляду на це і формується поняття спадщини в доктрині міжнародного спадкового права, яке ми пропонуємо розуміти як спадкове майно у вигляді сукупності прав та обов'язків, які належали за життя спадкодавцю та не припинилися внаслідок його смерті.

Зроблено висновок, що до спадкування спадкоємцями прав та обов'язків юридичної особи в міжнародному приватному праві буде застосовуватися право держави місця знаходження (реєстрації) юридичної особи, а за відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити – право держави, у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи.

Відповідно до аналізу різних доктринальних підходів щодо класифікації прав та обов'язків, які входять до складу спадщини, запропоновано їх поділяти на такі види: 1. За видом прав, які можуть входити до складу спадщини: майнові права спадкодавця; немайнові права спадкодавця, що тісно пов'язані з майновими правами, які, як наслідок, сприятимуть можливості реалізації спадкоємцями майнових прав спадкодавця. 2. За оборотоздатністю об'єктів спадкових прав: спадкові права, які можуть вільно переходити від спадкодавця до спадкоємців в порядку спадкування; спадкові права, які обмежені в оборотоздатності або перехід яких допускається за спеціальним дозволом.

У підрозділі 1.2 *«Джерела правового регулювання спадкування в міжнародному приватному праві»* запропоновано національне законодавство у сфері спадкових відносин з іноземним елементом класифікувати: 1) за юридичною силою нормативних актів: закони, підзаконні нормативно-правові акти; 2) за сферою регулювання: загальне законодавство у сфері спадкування; спеціальне законодавство у сфері спадкування; 3) за видами норм, які закріплені в законодавстві, поділяти на те, яке містить матеріальні норми та колізійні норми у сфері спадкування.

Обґрунтовано необхідність провести класифікацію міжнародних договорів у сфері спадкування за такими критеріями:

1. За кількістю учасників та сферою чинності міжнародні договори можна поділити на:

✓ двосторонні;

✓ багатосторонні:

- регіональні;
- універсальні.

2. За нормами, які містять міжнародні договори:

- ✓ колізійні норми у сфері спадкування;
- ✓ матеріальні норми у сфері спадкування;
- ✓ як колізійні норми, так і матеріальні норми у сфері спадкування.

3. За сферою дії міжнародні договори поділити на:

✓ загальні, наприклад у сфері надання правової допомоги у цивільних справах;

✓ спеціальні, що прийняті у сфері спадкування.

4. За видами спадкування та порядком реалізації спадкових прав міжнародні договори поділити на ті, які регулюють особливості:

- ✓ спадкування за законом;
- ✓ спадкування за заповітом;
- ✓ здійснення права на спадкування;
- ✓ охорони спадкового майна.

У підрозділі 1.3 «Колізійні норми щодо спадкування в міжнародному приватному праві» на підставі аналізу міжнародних договорів у сфері спадкування та законодавства іноземних держав запропоновано як основну колізійну прив'язку, яка буде застосовуватися до міжнародного спадкування загалом закріпити «право держави, у якій спадкодавець мав останнє постійне місце проживання на момент смерті». Також запропоновані правила, пов'язані із можливістю реалізації права заповідача здійснити вибір права держави громадянства, яке буде застосовним до спадкування за заповітом.

Доцільно виділити такі ознаки, якими буде характеризуватися «останнє постійне місце проживання спадкодавця», зокрема: безперервне проживання фізичної особи (спадкодавця) на території іноземної держави не менше п'яти років, що безпосередньо передували його смерті; наявність у фізичної особи (спадкодавця) із цією державою сімейних та/чи соціальних зв'язків; наявність підстави для постійного проживання фізичної особи (спадкодавця) на території цієї держави (посвідки на постійне проживання в іноземній державі).

У підрозділі 1.4 «Суб'єкти відносин у сфері спадкування в міжнародному приватному праві» запропоновано суб'єктів у процесі міжнародного спадкування поділяти на такі два види: безпосередні учасники міжнародного спадкування; учасники (особи), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями у сфері міжнародного спадкування. До безпосередніх учасників відносити осіб, які є спадкоємцями за законом та/або за заповітом. До кола учасників (осіб), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями віднести виконавця заповіту, управителя спадковим майном, нотаріуса, консула тощо.

Зроблено висновок, що спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця або за допомогою репродуктивних технологій після відкриття спадщини протягом 6 місяців, за умови прижиттєвого розпорядження

спадкодавця у заповіті або договорі про використання репродуктивного матеріалу після його смерті, і народжені живими після відкриття спадщини.

Розділ 2 «Спадкування за заповітом у міжнародному приватному праві» складається із п'ятьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Поняття та правова природа заповіту*» сформульовано визначення поняття заповіту у відносинах міжнародного спадкування, під яким пропонується розуміти особисте волевиявлення фізичної особи або фізичних осіб, які між собою в момент його вчинення перебували у шлюбі (заповіт подружжя), виражене у формі і в порядку встановленому законом місця вчинення заповіту, що спрямоване на розпорядження майном, правами та обов'язками, не пов'язаними з особою спадкодавця, на випадок своєї смерті.

Доведено необхідність розмежування понять «межі здійснення права на заповіт» та «обмеження здійснення права на заповіт». Межі здійснення права на заповіт – це можлива дозволена поведінка особи заповідача, що ґрунтується на засадах свободи заповіту, яка спрямована на реалізацію суб'єктивного права особи власника розпорядитися належним йому майном на випадок смерті. Обмеження здійснення права на заповіт – це встановлені законодавством заборони, обов'язки чи дозволи, що впливають на звуження змісту суб'єктивного права заповідача на заповіт.

Запропоновано спадкову дієздатність спадкодавця у відносинах міжнародного спадкування диференціювати наступним чином: держави, де спадкова дієздатність виникає з моменту набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності; держави, де спадкова дієздатність виникає з досягненням повноліття; держави, де спадкова дієздатність виникає з досягненням фізичною особою спеціально встановленого віку (віку, з досягненням якого в особи виникатиме право на заповіт тобто тестаментоздатність).

На підставі аналізу законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері спадкування доведено, що до питань здатності особи заповідача на складення, зміну чи скасування заповідального розпорядження (заповіту) застосовується право держави місця вчинення заповіту, крім випадку, якщо заповідачем обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був на момент здійснення такого вибору.

У підрозділі 2.2 «*Форма заповіту в міжнародному приватному праві*» на підставі аналізу законодавства іноземних держав запропоновано провести класифікацію заповітів залежно від їхньої форми на:

1) Загальні (звичайні) заповіти:

✓ публічні: нотаріально посвідчені; посвідчені іншими уповноваженими законодавством особами чи органами;

✓ приватні: власноручні (відкриті та закриті); у присутності свідків; секретні (таємні) заповіти.

2) Спеціальні заповіти:

✓ усні заповіти;

✓ складені за надзвичайних обставин (військові; за наявності стихійного лиха; у випадку пандемій).

Обґрунтовано в законодавстві України передбачити можливість складення заповіту у простій письмовій формі в присутності свідків у випадках надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру чи у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, що явно загрожували життю спадкодавця.

У підрозділі 2.3 «Види заповітів у міжнародному приватному праві» доведено, що здатність подружжя на складення чи скасування заповіту подружжя повинна визначатися щодо кожного із подружжя індивідуально (окремо), виходячи із права держави місця складення такого заповіту. З огляду на це запропоновано ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» доповнити частиною 5 такого змісту: «спадкування за заповітом подружжя регулюється правом держави останнього спільного постійного місця проживання спадкодавців, якщо подружжям не обрано в заповіті інший спільний особистий закон подружжя або правом держави місця знаходження нерухомого спадкового майна, яке є об'єктом спадкування на підставі заповіту подружжя».

Провівши аналіз цивільного законодавства іноземних держав, доведено необхідність передбачити в законодавстві України положення, відповідно до якого передання секретного заповіту нотаріусу відбувалося в присутності двох свідків, які б засвідчували факт передання такого заповіту та могли б підтвердити, що така особа на момент його передання усвідомлювала значення своїх дій та не піддавалася сторонньому впливу.

З метою розширення свободи заповідальних розпоряджень та врахування інтересів спадкоємців за заповітом запропоновано конкретизувати строк, протягом якого спадкоємцем має бути виконана умова, передбачена в заповіті, зокрема, така умова має бути виконана спадкоємцем у строк, визначений заповідачем, а у випадку, якщо заповідач не передбачив строк виконання умови в заповіті, така умова має бути виконана до моменту спливу строку для прийняття спадщини.

У підрозділі 2.4 «Окремі види заповідальних розпоряджень у відносинах міжнародного спадкування» на підставі аналізу законодавства іноземних держав доведено, що право вимоги у відказоодержувача може виникати лише після спливу строку на прийняття спадщини, тобто з моменту прийняття спадщини спадкоємцем, на якого покладено заповідальний відказ.

На відміну від законодавства України, чимало іноземних держав у цивільних кодексах закріплюють норми, в яких передбачено строк, протягом якого відказоодержувач має право вимагати виконання заповідального відказу. З огляду на це запропоновано ч. 4 ст. 1238 ЦК України викласти в такій редакції: «Право на предмет заповідального відказу у відказоодержувача виникає з часу відкриття спадщини. Відказоодержувач має право вимагати виконання заповідального відказу протягом трьох років з моменту відкриття спадщини. Нездійснення протягом цього строку відказоодержувачем права вимоги щодо виконання заповідального відказу має наслідком втрату права на реалізацію зазначеного суб'єктивного цивільного права».

Доведено, що заповідальне покладення в міжнародному спадковому праві є окремим видом заповідального розпорядження та відрізняється від заповідального відказу: предметом заповідального покладення є вчинення дій як майнового, так і немайнового характеру; невизначеним колом спадкоємців, на яких може бути покладено обов'язок за заповідальним розпорядженням; вчиненням дій спадкоємцями за заповідальним покладенням спрямованих на досягнення суспільно корисної мети, зокрема дії спадкоємця щодо виконання заповідального покладення мають бути спрямовані на досягнення позитивного, корисного ефекту та слугувати суспільним інтересам необмеженого кола осіб.

Запропоновано доповнити Цивільний кодекс України новим видом заповіту - «біологічний заповіт» та визначити його як розпорядження заповідача, спрямоване на передання права на використання його біологічного матеріалу спадкоємцю (спадкоємцям) з метою подальшого використання з дотриманням умов, визначених спадкодавцем та в порядку встановленому законодавством.

У підрозділі 2.5 «Право на обов'язкову частку в спадщині» на підставі аналізу законодавства іноземних держав доведено, що заповідач за його життя може позбавити права на обов'язкову частку у спадщині особу в спосіб звернення до суду, якщо остання жорстоко поводить із заповідачем або іншими членами сім'ї заповідача або злісно не виконувала обов'язку, у випадках, передбачених законом, щодо утримання заповідача.

Провівши аналіз правового регулювання питань обов'язкової частки у спадщині в іноземних державах, можемо виділити такі підходи до віднесення інституту обов'язкової частки до тих чи інших підстав спадкування, зокрема: інститут обов'язкової частки є категорією спадкування за заповітом; інститут обов'язкової частки є окремою категорією у відносинах спадкування.

Обґрунтовано, що право на обов'язкову частку в спадщині є різновидом спадкування за заповітом з таких причин: право на обов'язкову частку у спадщині до спадкоємців може переходити лише у випадку наявності дійсного заповіту; у випадку позбавлення права на обов'язкову частку або ж відмову від обов'язкової частки, вона до спадкоємців за законом не переходить; при складанні змісту заповіту, нотаріус або відповідна посадова особа повинна роз'яснити заповідачу зміст відповідних норм чинного законодавства щодо права на обов'язкову частку у спадщині; ст. 1241 ЦК України, яка визначає право на обов'язкову частку міститься в Главі 85 «Спадкування за заповітом». Тому як окрема категорія, чи як інститут спадкування за законом, інститут обов'язкової частки розглядатися не може.

Розділ 3 «Спадкування за законом у міжнародному приватному праві» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Спадкоємці за законом у міжнародному приватному праві» сформульовано доктринальне визначення поняття спадкування за законом, під яким запропоновано розуміти спосіб здійснення права на спадкування, відповідно до якого відбувається перехід спадщини в порядку черговості від спадкодавця до фізичних осіб, які є кровними родичами спадкодавця, а також до інших осіб, які відповідно до закону наділені правом на спадкування.

Доведено доцільність законодавчого закріплення терміна «потенційні спадкоємці» до яких віднести дітей спадкодавця, які зачаті за життя спадкодавця та народженні після його смерті, а також зачатих за допомогою репродуктивних технологій як за життя спадкодавця, так і після відкриття спадщини протягом шести місяців, за умови прижиттєвого розпорядження спадкодавця у заповіті або договорі про використання репродуктивного матеріалу після його смерті. Як наслідок у законодавстві передбачити положення, що право на спадкування за законом у потенційних спадкоємців виникає з моменту їхнього народження.

Аналіз норм у сфері спадкування за законом окремих як європейських держав, так і держав загального права вказує на те, що формування черг здійснювалося лише з врахуванням найближчих родинних відносин спадкодавця із спадкоємцями, а один із подружжя, який пережив спадкодавця наділений статусом законного спадкоємця та спадкує разом із чергою, яка закликається до спадкування. Вважаємо, що такий підхід відповідає правовій природі спадкового правонаступництва, з огляду на що запропоновано за основу формування черг спадкоємців взяти лише критерій родинних відносин і класифікацію здійснювати з урахуванням ступеня кровного споріднення. З кола спадкоємців п'ятої черги виключити утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

У підрозділі 3.2 «Спадкування за правом представлення» сформульовано доктринальне визначення поняття «спадкування за правом представлення» під яким слід розуміти перехід, у випадках та на підставах, передбачених національним законодавством держави права спадкування за законом, частини майна у спадщині від спадкоємця, якого на момент відкриття спадщини немає серед живих, до визначених законом осіб, які мають право його замінити (представляти) у зв'язку із наявністю між ними родинних відносин по низхідній лінії (внуки, правнуки, племінники і племінниці, двоюрідні брати і сестри).

Обґрунтовано доцільність в Цивільному кодексі України закріпити підстави, які б мали наслідком усунення спадкоємців за правом представлення. Зокрема передбачити, що не мають права на спадкування за законом в порядку представлення особи, яких заповідач позбавив права на спадкування (ч. 2 ст. 1235 ЦК України). Не успадковують за правом представлення особи, яких, у випадках передбачених ст. 1224 ЦК України, було усунено від прийняття спадщини.

У підрозділі 3.3 «Спадкування часток подружжям у відносинах міжнародного спадкування» на підставі аналізу законодавства іноземних держав зроблено висновок, що правовий статус одного з подружжя, який пережив спадкодавця, визначається в державах по-різному. В одних державах така особа набуває права на спадкування за законом як спадкоємець першої черги та прирівнюється у спадкових правах до спадкоємців цієї черги, як наслідок спадкує з ними в рівних частках, в інших державах – один з подружжя, який пережив, наділяється спеціальним обсягом спадкових прав та має переваги по відношенні до інших спадкоємців за законом, пов'язані із можливістю отримання більшої за розміром частки у спадковому майні, грошової виплати або ж отримання рухомого майна чи інших речей чітко визначених законодавством, що не можуть переходити до інших спадкоємців за законом, крім одного з подружжя.

Доведено, що право на спадкування за законом у того з подружжя, який пережив спадкодавця, виникатиме у випадку, якщо шлюб за життя спадкодавця та на момент відкриття спадщини був правозгідним, а також якщо він не був визнаний недійсним за рішенням суду.

Обґрунтовано, що питання, пов'язані зі здійсненням права на спадкування тим з подружжя, який пережив спадкодавця, повинні вирішуватися з огляду на приписи та вимоги законодавства місця відкриття спадщини. Якщо з'ясується, що за місцем відкриття спадщини такі особи не мають права на спадкування одна після одної як подружжя або ж здійснення права на спадкування призведе до порушення публічного порядку держави місця відкриття спадщини, нотаріус вправі відмовити у видачі свідоцтва про право на спадщину.

Розділ 4 «Здійснення права на спадкування в міжнародному приватному праві» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Прийняття спадщини в міжнародному приватному праві»* з метою удосконалення законодавчої термінології запропоновано в усіх статтях Глави 86 ЦК України словосполучення «одержання права на спадкування спадкоємцями за законом» замінити на «здійснення права на спадкування спадкоємцями за законом». Внесення таких змін буде узгоджуватися зі статтями 12, 13 та 1217 ЦК України.

На підставі аналізу законодавства держав виокремлено ознаки, якими характеризується право спадкоємців на прийняття спадщини зокрема: виникає з моменту відкриття спадщини; є окремим видом спадкових прав та елементом змісту права на спадкування; носить індивідуальний (особистий) характер, тобто таке право може реалізувати лише спадкоємець особисто; здійснення такого права безпосередньо залежить від волевиявлення спадкоємця; строковий характер дії такого права, тобто діє на протязі строку встановленого законодавством на прийняття спадщини.

Обґрунтовано позицію щодо необхідності виділення в міжнародних спадкових відносинах трьох видів строків для прийняття спадщини: загальний строк на прийняття спадщини, передбачений цивільним законодавством держави місця відкриття спадщини; спеціальний строк у випадках, коли виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями; додатковий строк для прийняття спадщини, який визначається судом у випадках пропуску з поважних причин загального або спеціального строків на прийняття спадщини.

Зроблено висновок, що свідоцтво про право на спадщину є документом встановленої форми, що підтверджує як статус спадкоємця, так і належність права на спадкове майно, яке в процесі спадкування в спосіб правонаступництва перейшло від спадкодавця до особи спадкоємця, який, у встановленому законодавством держави місця відкриття спадщини порядку, прийняв спадщину. Отже, свідоцтво про право на спадщину у міжнародному приватному праві є документом, який має правовстановлююче функціональне значення, яким підтверджується наявність прав на спадкове майно у спадкоємця.

У підрозділі 4.2 «Відмова від прийняття спадщини у відносинах міжнародного спадкування та її правові наслідки» обґрунтована необхідність розмежування «права на відмову від прийняття спадщини» та «права не прийняти спадщину». Запропоновано «право на відмову від прийняття спадщини» розглядати як форму реалізації права на здійснення права на спадкування, в свою чергу «право не прийняти спадщину» – як відмову від здійснення права на спадкування.

Зроблено висновок, що відкликання заяви про прийняття спадщини не може мати правовим наслідком визнання особи такою, що не прийняла спадщину, оскільки не прийняття спадщини характеризується пасивною поведінкою спадкоємця, яка не має за мету вчинення будь-яких дій. Тому відкликання заяви про прийняття спадщини є способом відмови від її прийняття та, як наслідок, відмови від здійснення права на спадщину.

У підрозділі 4.3 «Охорона спадкового майна та управління спадщиною в міжнародному приватному праві» обґрунтовано, що охорона спадкового майна в міжнародних спадкових відносинах має тривати до моменту закінчення строку на прийняття спадщини всіма спадкоємцями або до набрання законної сили рішення суду про визнання спадщини відумерлою.

У зв'язку із відсутністю в законодавстві іноземних держав про міжнародне приватне право колізійних норм з питань управління спадщиною, запропоновано питання пов'язані із призначенням управителя спадщиною та його повноваження підпорядковувати праву держави, що застосовується до спадкування загалом. При цьому додатково може застосовуватися колізійна прив'язка право держави місця знаходження нерухомого майна, щодо якого вимагається вчинення певних дій управителем спадщини.

З метою належного правового регулювання відносин щодо управління спадковим майном у відносинах міжнародного спадкування запропоновано Закон України «Про міжнародне приватне право» доповнити ст. 72-1 «Управління спадковим майном», в якій закріпити положення, що обов'язки та межі здійснення прав управителя спадковим майном, визначаються договором на управління спадковим майном та/або законодавством держави місця знаходження нерухомого спадкового майна, якщо інше не встановлено міжнародним договором за участю України.

ВИСНОВКИ

Викладені у дисертаційній роботі теоретичні положення та висновки дали змогу сформулювати концепцію комплексного правового регулювання відносин спадкування у міжнародному приватному праві, що розкрита у таких висновках:

1. Аналіз різних підходів до визначень поняття спадщини, які закріплені в цивільних кодексах держав, дав можливість виокремити один із основних характеризуючих елементів у спадкових відносинах – це об'єкт спадкування. З огляду на це і формується поняття спадщини в доктрині міжнародного

спадкового права, яке ми пропонуємо розуміти як спадкове майно у вигляді сукупності прав та обов'язків, які належали за життя спадкодавцю та не припинилися внаслідок його смерті.

2. На підставі аналізу різних доктринальних підходів щодо класифікації прав та обов'язків, які входять до складу спадщини, пропонуємо виділити такі їхні види:

1. За видом прав, які можуть входити до складу спадщини:

- ✓ майнові права спадкодавця;
- ✓ немайнові права спадкодавця, що тісно пов'язані з майновими правами, які, як наслідок, сприятимуть можливості реалізації спадкоємцями майнових прав спадкодавця.

2. За оборотоздатністю об'єктів спадкових прав:

- ✓ спадкові права, які можуть вільно переходити від спадкодавця до спадкоємців в порядку спадкування;

- ✓ спадкові права, які обмежені в оборотоздатності, через що такими правами наділені лише певні спадкодавці або перехід яких допускається за спеціальним дозволом.

3. Дослідження міжнародного спадкування прав та обов'язків юридичної особи приводить до висновку, що питання, пов'язані із тим, хто буде їх спадкувати і як реалізовуватимуться ці права та обов'язки спадкоємцями, мають визначатися правом держави, яке регулює спадкові відносини загалом. Щодо можливості та форми передачі таких прав чи вирішення інших питань, пов'язаних із можливістю спадкоємця стати засновником (учасником) юридичної особи, буде вирішуватися комерційним (господарським) законодавством тієї держави, до якої відсилає особистий закон юридичної особи.

4. Колізійне регулювання прав інтелектуальної власності здійснюється лише в декількох юрисдикціях іноземних держав. Національна кодифікація держав зазвичай регулює окремі аспекти права інтелектуальної власності, зокрема, у більшості, пов'язані із захистом таких прав. У сфері спадкування прав інтелектуальної власності колізійні норми відсутні. Щодо правового регулювання цих питань у законодавстві України, пропонуємо доповнити Закон України «Про міжнародне приватне право» статтею 36-1 «Колізійні норми щодо здійснення прав інтелектуальної власності», в якій закріпити як загальну колізійну прив'язку щодо здійснення прав інтелектуальної власності, а також віднесення прав інтелектуальної власності до майнових чи немайнових прав - право держави, на території якої право інтелектуальної власності виникло.

5. Запропоновано національне законодавство у сфері спадкових відносин з іноземним елементом класифікувати: 1) за юридичною силою нормативних актів: закони, підзаконні нормативно-правові акти; 2) за сферою регулювання: загальне законодавство у сфері спадкування; спеціальне законодавство у сфері спадкування; 3) за видами норм, які закріплені в законодавстві, поділяти на те, яке містить матеріальні норми у сфері спадкування та колізійні норми у сфері спадкування.

6. Обґрунтовано необхідність провести класифікацію міжнародних договорів у сфері спадкування за такими критеріями:

1. За кількістю учасників та сферою чинності міжнародні договори можна поділити на: двосторонні; багатосторонні; регіональні; універсальні.

2. За нормами, які містять міжнародні договори: колізійні норми у сфері спадкування; матеріальні норми у сфері спадкування; як колізійні норми, так і матеріальні норми у сфері спадкування.

3. За сферою дії міжнародні договори поділити на: загальні, наприклад у сфері надання правової допомоги у цивільних справах; спеціальні, що прийняті у сфері спадкування.

4. За видами спадкування та порядком реалізації спадкових прав міжнародні договори поділити на ті, які регулюють особливості: спадкування за законом; спадкування за заповітом; здійснення права на спадкування; охорони спадкового майна.

7. Запропоновано виділяти такі ознаки, якими буде характеризуватися «останнє постійне місце проживання спадкодавця», зокрема: безперервне проживання фізичної особи (спадкодавця) на території іноземної держави не менше п'яти років, що безпосередньо передували його смерті; наявність у фізичної особи (спадкодавця) із цією державою сімейних та/чи соціальних зв'язків; наявність підстави для постійного проживання фізичної особи (спадкодавця) на території цієї держави (посвідки на постійне проживання в іноземній державі).

8. Запропоновано як основну колізійну прив'язку, яка буде застосовуватися до міжнародного спадкування загалом закріпити «право держави, у якій спадкодавець мав останнє постійне місце проживання на момент смерті». Також запропоновані правила, пов'язані із можливістю реалізації права заповідача здійснити вибір права держави громадянства, яке буде застосовним до питань спадкування, зокрема заповідач, в якості застосовного права до спадкування, може обрати право тієї держави, громадянином якої він є на момент складання заповіту. При наявності подвійного громадянства заповідач має право обрати право будь-якої із держав, громадянином якої він є на момент обрання права. У випадку втрати або зміни громадянства заповідачем, умова щодо вибору права до спадкування в заповіті є нікчемною (недійсною).

9. Запропоновано суб'єктів у процесі міжнародного спадкування поділяти на такі два види учасників: безпосередні учасники міжнародного спадкування; учасники (особи), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями у сфері міжнародного спадкування. До безпосередніх учасників відносити осіб, які є спадкоємцями за заповітом та/або за законом. До кола учасників (осіб), які сприяють реалізації спадкових прав спадкоємцями віднести виконавця заповіту, управителя спадковим майном, нотаріуса, консула тощо.

10. На момент завершення строку для прийняття спадщини необхідно з'ясувати як коло потенційних спадкоємців, так і осіб, спадкові права яких охороняються законом. З огляду на це запропоновано ч. 1 ст. 1222 ЦК України викласти в такій редакції: «Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути

фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця або за допомогою репродуктивних технологій після відкриття спадщини протягом 6 місяців, за умови прижиттєвого розпорядження спадкодавця у заповіті або договорі про використання репродуктивного матеріалу після його смерті, і народжені живими після відкриття спадщини».

11. З огляду на ознаки заповіту та аналіз доктринальних визначень, пропонуємо під заповітом розуміти особисте волевиявлення фізичної особи або фізичних осіб, які між собою в момент його вчинення перебували у шлюбі (заповіт подружжя), виражене у формі і в порядку встановленому законом, що спрямоване на розпорядження майном, правами та обов'язками, не пов'язаними з особою спадкодавця, на випадок своєї смерті.

12. Удосконалено дефініції поняття «межі здійснення права на заповіт» та «обмеження здійснення права на заповіт». Зокрема, межі здійснення права на заповіт - це можлива дозволена поведінка особи заповідача, що ґрунтується на засадах свободи заповіту, яка спрямована на реалізацію суб'єктивного права особи власника, розпорядитися належним йому майном на випадок смерті. Обмеження здійснення права на заповіт – це встановлені законодавством заборони, обов'язки чи дозволи, що впливають на звуження змісту суб'єктивного права заповідача на вчинення заповіту.

13. Запропоновано статтю 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» викласти в такій редакції:

«Стаття 72. Колізійні норми щодо спадкування за заповітом

1. Спадкування за заповітом здійснюється відповідно до правил ст. 70 цього Закону.

2. Здатність особи заповідача на складення, зміну чи скасування заповідального розпорядження (заповіту) визначається правом держави місця вчинення заповіту, крім випадку, якщо заповідачем обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був на момент здійснення такого вибору. Вибір права держави громадянства має бути явно виражений у змісті заповідального розпорядження на випадок смерті.

3. Форма заповіту визначається правом держави місця вчинення заповіту, якщо заповідачем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був на момент здійснення такого вибору. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно».

14. Чіткої законодавчої регламентації потребує питання, пов'язане із моментом виникнення права на пред'явлення позову про визнання заповіту недійсним. Унаслідок цього доречно ч. 1 ст. 1257 ЦК України доповнити пунктом 2 наступного змісту: «Право на пред'явлення позову про недійсність заповіту виникає з моменту відкриття спадщини. Вимога про визнання заповіту недійсним може бути пред'явлена як спадкоємцями за законом, спадкоємцями за заповітом,

так і іншими заінтересованими особами, права та інтереси яких таким заповітом порушені».

15. З метою належної реалізації права подружжя на складення чи скасування заповіту подружжя в міжнародному приватному праві, запропоновано ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» доповнити частиною 5 наступного змісту: «Спадкування за заповітом подружжя регулюється правом держави останнього спільного постійного місця проживання спадкодавців, якщо подружжям не обрано в заповіті інший спільний особистий закон подружжя або правом держави місця знаходження нерухомого спадкового майна, яке є об'єктом спадкування на підставі заповіту подружжя.

Правом на заповіт подружжя в Україні наділяються іноземці та/або особи без громадянства, шлюб між якими укладено відповідно до права іноземної держави за умови, якщо шлюб є дійсним відповідно до права держави місця його укладення.

Реєстрація шлюбу між громадянами України, громадянином України та іноземцем, громадянином України та особою без громадянства на території іноземної держави буде підставою виникнення права на заповіт подружжя на території України у випадку додержання вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу».

16. На відміну від цивільного законодавства іноземних держав, які чітко передбачають під час передання заповідачем нотаріусу секретного заповіту присутність не менше як двох свідків, у Цивільному кодексі України обов'язок посвідчення секретного заповіту при свідках не передбачено. Зважаючи на специфіку такого заповідального розпорядження доцільно передбачити в ЦК України положення, відповідно до якого передання секретного заповіту нотаріусу відбувалося в присутності двох свідків, які б засвідчували факт передання такого заповіту та могли б підтвердити, що така особа на момент його передання усвідомлювала значення своїх дій та не піддавалася сторонньому впливу.

17. З метою розширення свободи заповідальних розпоряджень та врахування інтересів спадкоємців за заповітом пропонуємо конкретизувати строк, протягом якого спадкоємцем має бути виконана умова, передбачена в заповіті та, як наслідок, абз. 2 ч. 1 ст. 1242 ЦК України викласти у новій редакції: «Умова, визначена в заповіті має бути виконана спадкоємцем у строк, визначений заповідачем. Якщо заповідач не передбачив строк виконання умови в заповіті, така умова має бути виконана до моменту спливу строку для прийняття спадщини».

18. Пропонуємо внести зміни в ч. 4 ст. 1238 ЦК України та викласти її в такій редакції: «Право на предмет заповідального відказу у відказоодержувача виникає з часу відкриття спадщини. Відказоодержувач має право вимагати виконання заповідального відказу протягом трьох років з моменту відкриття спадщини. Невикористання протягом цього строку відказоодержувачем права вимоги щодо виконання заповідального відказу має наслідком втрату права на реалізацію зазначеного суб'єктивного цивільного права».

19. Обґрунтовано, що заповідальне покладення в міжнародному спадковому праві є окремою умовою заповідального розпорядження та відрізняється від заповідального відказу такими ознаками:

- ✓ предметом заповідального покладення є вчинення дій як майнового, так і немайнового характеру;
- ✓ невизначене коло спадкоємців, на яких може бути покладено обов'язок за заповідальним розпорядженням;
- ✓ вчинення дій спадкоємцями за заповідальним покладенням, спрямовані на досягнення суспільно корисної мети, зокрема дії спадкоємця щодо виконання заповідального покладення мають бути спрямовані на досягнення позитивного, корисного ефекту та слугувати суспільним інтересам.

20. Виконання дій, передбачених заповідальним покладенням, не обмежені в часі законодавцем, крім випадків, якщо заповідач такий строк прямо передбачив у заповідальному покладенні. З огляду на це запропоновано в законодавстві такий строк визначити три роки з моменту прийняття спадщини спадкоємцями за заповідальним покладенням, тобто такий самий строк, який запропоновано обчислювати право на пред'явлення вимоги відказоодержувачем, пов'язаної із виконанням заповідального відказу.

21. Запропоновано доповнити Цивільний кодекс України новим видом заповіту – «біологічний заповіт» та визначити його як розпорядження заповідача, спрямоване на передання права на використання його біологічного матеріалу спадкоємцю (спадкоємцям) з метою подальшого використання з дотриманням умов, визначених спадкодавцем та в порядку встановленому законодавством.

22. Існує потреба передбачити у ЦК України, норму, яка б надавала можливість складення заповіту у випадках надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру чи у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, що явно загрожують життю спадкодавця у простій письмовій формі у присутності свідків. З огляду на це запропоновано доповнити ЦК України ст. 1248-1 та викласти її у наступній редакції:

«Стаття 1248-1. Складення заповіту заповідачем у випадках надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру чи у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, що явно загрожують його життю

Особа, яка знаходиться у ситуації, коли небезпека явно загрожує її життю, і в силу надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру позбавлена можливості посвідчити заповіт у нотаріальному чи прирівняному до нього порядку, може викласти останню волю щодо свого майна власноручно в простій письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення в присутності двох свідків.

Заповіт, складений за вищезазначених обставин, втрачає силу, якщо заповідач протягом місяця після припинення цих обставин не скористається можливістю скласти заповіт у формі, передбаченій ст. 1247 ЦК України. Заповіт, складений унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру підлягає виконанню лише за умови підтвердження судом на вимогу інших спадкоємців або осіб, які претендують на спадщину, факту вчинення

заповіту за надзвичайних обставин. Зазначена вимога повинна бути заявлена до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини».

23. Беручи до уваги аналіз законодавства іноземних держав, запропоновано провести класифікацію заповітів:

1) загальні (звичайні) заповіти:

✓ публічні: нотаріально посвідчені; посвідчені іншими уповноваженими законодавством особами чи органами;

✓ приватні: власноручні (відкриті та закриті); у присутності свідків; секретні (таємні) заповіти.

2) спеціальні заповіти:

✓ усні заповіти;

✓ складені за надзвичайних обставин (військові; за наявності стихійного лиха; у випадку пандемій).

24. Обґрунтовано необхідність закріпити в ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» частину другу такого змісту: «Здатність особи на складання і скасування заповіту визначаються правом держави місця вчинення заповіту. Питання, пов'язані із прийняттям спадщини регулюються правом держави, на території якої знаходиться спадщина, якщо інше не передбачено заповідачем у самому заповіті».

25. Запропоновано ч. 1 ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» викласти в такій редакції: «Заповіт або акт його скасування буде вважатися дійсним, якщо форма заповіту відповідає вимогам права місця складання заповіту».

26. Запропоновано ч. 4 ст. 1241 ЦК України викласти в такій редакції: «Спадкоємець не набуває право на обов'язкову частку у спадщині у випадку усунення його від права на спадкування з підстав передбачених ст. 1224 ЦК України. Заповідач за його життя може позбавити права на обов'язкову частку у спадщині особу шляхом звернення до суду, якщо остання жорстоко поводить із заповідачем або іншими членами сім'ї заповідача або злісно не виконує обов'язок, у випадках, передбачених законом щодо утримання заповідача, або веде аморальний спосіб життя тощо. Рішення суду про позбавлення права на обов'язкову частку у спадщині діє з моменту відкриття спадщини».

27. Виокремлено три етапи процесу спадкування за законом. Зокрема, перший етап пов'язаний із виникненням самого права на спадкування за законом. Право на спадкування за законом виникає у день відкриття спадщини, зокрема внаслідок смерті особи або набрання чинності рішення суду про оголошення її померлою. Другий етап пов'язаний безпосередньо із можливістю здійснення права на спадкування за законом. Третій етап починається після спливу строку на прийняття спадщини і пов'язаний із правом спадкоємця на одержання свідоцтва про право на спадщину.

28. Під спадкуванням за законом слід розуміти спосіб здійснення права на спадкування, відповідно до якого відбувається перехід спадщини в порядку черговості від спадкодавця до фізичних осіб, які є кривними родичами

спадкодавця, а також до інших осіб, які відповідно до закону наділені правом на спадкування.

29. Запропоновано доповнити ЦК України статтею 1222-1 «Забезпечення інтересів потенційних спадкоємців у сфері спадкування за законом» та викласти її в такій редакції:

«Стаття 1222-1. Забезпечення інтересів потенційних спадкоємців у сфері спадкування за законом

Правом бути спадкоємцем першої черги можуть бути наділені потенційні спадкоємці.

Потенційними спадкоємцями за законом є діти спадкодавця, які зачаті за життя спадкодавця та народженні після його смерті, а також зачаті за допомогою репродуктивних технологій як за життя спадкодавця, так і після відкриття спадщини протягом шести місяців, за умови прижиттєвого розпорядження спадкодавця у заповіті або договорі про використання репродуктивного матеріалу після його смерті.

Право на спадкування за законом у потенційних спадкоємців виникає з моменту їхнього народження.

Підставами для позбавлення права на спадкування за законом потенційних спадкоємців є встановлення в судовому порядку факту, що спадкодавець не є батьком цієї дитини».

30. Обґрунтовано позицію, що родинні відносини виникають лише у членів сім'ї усиновлювача, а не в усіх родичів усиновлювача. З огляду на це пропонуємо частину 1 ст. 1260 ЦК України доповнити та викласти у новій редакції, зокрема:

«Право на спадкування в усиновленої дитини (усиновлених дітей) виникає у день відкриття спадщини.

Усиновлені діти та їхні нащадки у сфері здійснення права на спадкування за законом прирівнюються до біологічних дітей спадкодавця та їх нащадків.

У разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і члени його сім'ї – з другого, прирівнюються до родичів за походженням».

31. Під «спадкуванням за правом представлення» слід розуміти перехід, у випадках та на підставах, передбачених національним законодавством держави здійснення спадкування, частини майна у спадщині від спадкоємця, якого на момент відкриття спадщини немає серед живих, до визначених осіб, які мають право його замінити (представляти) у зв'язку із наявністю між ними родинних відносин по низхідній лінії (внуки, правнуки, племінники і племінниці, двоюрідні брати і сестри) в порядку спадкування за законом, наділяючи їх правами особи, яку вони представляють.

32. Спадкування за правом представлення носить похідний характер від права на спадкування за законом спадкоємця, який помер до моменту відкриття спадщини, а особа, яка заступає на його місце може здійснити право на спадкування лише щодо тієї частини майна, на яку міг би претендувати спадкоємець за умови, якби він був живий. Такий вид спадкування носить також самостійний характер, на що вказує та обставина, що спадкоємці за правом

представлення відповідають не за боргами спадкоємців, яких вони заступають, а лише за боргами спадкодавця у розмірі передбаченому ст. 1282 ЦК України. У випадку, якщо основного спадкоємця позбавлено права на спадкування за законом – право на спадкування за правом представлення не виникає.

33. У Цивільному кодексі України відсутні підстави, які б мали наслідком усунення спадкоємців за правом представлення. З огляду на це пропонуємо ст. 1266 ЦК України доповнити частиною 7 наступного змісту: «Не мають права на спадкування за законом в порядку представлення особи, яких заповідач позбавив права на спадкування (ч. 2 ст. 1235 ЦК України). Не успадковують за правом представлення особи, яких, у випадках передбачених ст. 1224 ЦК України, було усунено від прийняття спадщини».

34. На підставі аналізу правової природи права на спадкування та, враховуючи особливості його здійснення, пропонується в усіх статтях Глави 86 Цивільного кодексу України словосполучення «одержання права на спадкування спадкоємцями за законом» замінити на «здійснення права на спадкування спадкоємцями за законом». Внесення таких змін буде узгоджуватися зі статтями 12, 13 та 1217 Цивільного кодексу України.

35. Здійснення права на спадкування пов'язане із виникненням права на спадкування у спадкоємців. З моменту відкриття спадщини спадкоємці набувають права на спадкування за заповітом або за законом. Право на прийняття спадщини характеризується такими ознаками:

- ✓ виникає з моменту відкриття спадщини;
- ✓ є окремим видом спадкових прав та елементом змісту права на спадкування;
- ✓ носить індивідуальний (особистий) характер, тобто таке право може реалізувати лише спадкоємець особисто;
- ✓ здійснення такого права безпосередньо залежить від волевиявлення спадкоємця;
- ✓ строковий характер дії такого права, тобто діє на протязі строку встановленого законодавством на прийняття спадщини.

36. Обґрунтовано позицію щодо необхідності виділення в міжнародних спадкових відносинах трьох видів строків для прийняття спадщини:

- ✓ загальний строк на прийняття спадщини, передбачений цивільним законодавством держави місця відкриття спадщини;
- ✓ спеціальний строк у випадках, коли виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями;
- ✓ додатковий строк для прийняття спадщини, який визначається судом у випадках пропуску з поважних причин загального або спеціального строків на прийняття спадщини.

37. Свідоцтво про право на спадщину є документом встановленої форми, що підтверджує як статус спадкоємця, так і належність права на спадкове майно, яке в процесі спадкування в спосіб правонаступництва перейшло від спадкодавця до особи спадкоємця, який, у встановленому законодавством держави місця

відкриття спадщини порядку, прийняв спадщину. Отже, свідоцтво про право на спадщину в міжнародному приватному праві є документом, який має правовстановлююче функціональне значення, яким підтверджується наявність прав на спадкове майно у спадкоємця.

38. Відкликання заяви про прийняття спадщини не може мати правовим наслідком визнання особи такою, що не прийняла спадщину, оскільки не прийняття спадщини характеризується пасивною поведінкою спадкоємця, яка не має за мету вчинення будь-яких дій. Тому відкликання заяви про прийняття спадщини є способом відмови від її прийняття та, як наслідок, відмови від здійснення права на спадщину.

39. Обґрунтовано, що охорона спадкового майна в міжнародних спадкових відносинах має тривати до моменту закінчення строку на прийняття спадщини всіма спадкоємцями або до набрання законної сили рішення суду про визнання спадщини відумерлою. Через наявну суперечність між ч. 1 та ч. 3 ст. 1283 ЦК України пропонуємо частину 1 цієї статті викласти в новій редакції, зокрема: «Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою його збереження та триває до моменту закінчення строку на прийняття спадщини всіма спадкоємцями або набрання законної сили рішення суду про визнання спадщини відумерлою». Як наслідок п. 1 ч. 3 зі ст. 1283 ЦК України пропонуємо виключити. Такі зміни будуть сприяти не лише захисту прав та інтересів спадкоємців та збереженню спадкового майна, а й унеможливлять безпідставну відмову нотаріуса у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна.

40. Різне правове регулювання питань управління спадщиною в іноземних державах спричиняє виникнення колізій у сфері міжнародного спадкування. Отже, виникає питання, пов'язане із застосовним правом щодо управління майном у випадку, якщо воно знаходиться на території іноземної держави. З огляду на це запропоновано Закон України «Про міжнародне приватне право» доповнити ст. 72-1 «Управління спадковим майном» та викласти її в такій редакції: «Обов'язки та межі здійснення прав управителя спадковим майном, визначаються договором на управління спадковим майном та законодавством держави місця знаходження спадкового майна, якщо інше не встановлено міжнародним договором за участю України».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Михайлів М. О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 520 с.

2. Михайлів М. О. Види спадкування в умовах рекодифікації Цивільного кодексу України. С. 564–584. (0,9 авт. арк.) / Оновлення Цивільного кодексу України: формування підходів : колективна монографія. / О. І. Виговський, Н. Ю. Голубева, С. Д. Гринько та ін.; за ред. проф. Довгерта А. С. і проф. Харитонова Є. О. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 674 с.

Статті, що опубліковані в наукових фахових виданнях України:

3. Михайлів М. О. Особливості колізійного регулювання спадкових відносин в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 148-153.

4. Михайлів М. О. Міжнародні договори України про правову допомогу в цивільних справах як джерело правового регулювання спадкування за заповітом в міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 229-233.

5. Михайлів М. О. Уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 131-137. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2019.23

6. Марія Михайлів. Колізійне регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Право України*. 2020. № 6. С. 127-147. DOI: 10.33498/lopu-2020-06-127

7. Михайлів М. О. Права інтелектуальної власності як об'єкт міжнародних спадкових відносин. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 125-134. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1932>

8. Михайлів М. О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292-301. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.42>

9. Михайлів М. О. Національне законодавство як джерело правового регулювання міжнародних спадкових відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 229-235. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.40>

10. Михайлів М. О. Проблеми у сфері правового регулювання спадкування за законом: цивільно-правові аспекти. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 79-87. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2005>

11. Михайлів М. О. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 22-26. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.04>.

12. Михайлів М. О. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 118-124. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2150>

13. Михайлів М. О. Межі здійснення права на вчинення заповіту. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-2.11>
14. Mariya Mykhayliv. Registration of the right to inheritance under private international law. *Entrepreneurship, economy and law*. 2021. № 8. P. 11-17. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.8.02>.
15. Михайлів М. О. Міжнародні договори як джерело правового регулювання спадкування за заповітом в міжнародному приватному праві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 5 (40). С. 49-55. DOI: <https://doi.org/10.32837/руув.v0i5.930>
16. Михайлів М. О. Усиновлені як спадкоємці за законом: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 54-60. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.8>
17. Михайлів М. О. Правове регулювання відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця за законодавством України та іноземних держав. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 78-85. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2305>
18. Михайлів М. О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 55-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/12>
19. Михайлів М. О. Правова природа права на спадкування в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №4. С. 165-168. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/36>.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

20. Михайлів М. О. Правова природа права слідування як об'єкта міжнародного спадкування. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 5. С. 35-41.
21. Михайлів М. О. Усунення від права на спадкування у відносинах міжнародного спадкування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 4. С. 151-155.
22. Михайлів М. О. Правова природа заповіту подружжя: порівняльно-правовий аналіз. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2021. № 6. С. 54-61.
23. Dyakovych, M. M., Mykhayliv, M. O. Legal status of electronic money in Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2020, 9, P. 3082-3088. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.374> (Scopus)
24. Diakovych, M. M., Mykhayliv, M. O., Kossak, V. M. Features of the inheritance rights of children born as a result of artificial insemination. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2020, 27 (4), P. 214-230. DOI: [10.37635/jnalsu.27\(4\).2020](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(4).2020) (Scopus)
25. Kurylo, T., Shynkar, T., Prytula, A., Andrusiv, U., Mykhayliv, M. Features of exemption from liability for the violation of the right to information. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 2020, 11 (10), P. 282-285. DOI: [10.31838 / srp.2020.10.47](https://doi.org/10.31838/srp.2020.10.47). (Scopus)

26. Dyakovych, M. M., Mykhayliv, M. O. Legal mechanism of regulation of the status of donor bodies as an object of civil law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2021, 28 (1), P. 128–136. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1). 2021. P. 128-136 (Scopus)

27. U. Andrusiv, V. Kossak, M. Mykhayliv, N. Fedina, D. Zabzaliuk. Grounds and consequences of waiver of the contract on the provision of tourist services. *Amazonia Investiga*. 2021. №10 (45), P. 63-72. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.6> (Web of Science)

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Михайлів М. О. Колізійні норми щодо спадкування за заповітом. *Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov*. 27-28 novembra 2015. Bratislava. С. 205-208.

29. Михайлів М. О. Уніфікація норм у сфері спадкового права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4–5 лютого 2016р.)*. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 185-188.

30. Михайлів М. О. Національне законодавство як джерело правового регулювання спадкових відносин з іноземним елементом. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2017р.)*. Частина 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 192-194.

31. Михайлів М. О. Колізійні норми щодо спадкування рухомого та нерухомого майна. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 р.)*. Частина 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 129-131.

32. Михайлів М. О. Юридичні особи як учасники відносин у сфері спадкування в міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євро інтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару 13 листопада 2020 р.* Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 89-93.

33. Михайлів М. О. Право на спадкування як елемент цивільної правоздатності спадкоємців в міжнародному приватному праві. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції (11 грудня 2020 року)*. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 444-447.

34. Михайлів М. О. Право на спадкування дітьми зачатими за допомогою репродуктивних технологій та народженими після смерті спадкодавця: проблеми та перспективи розвитку. *Цивільне право і процес: витоки та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 18-19 грудня 2020 р.* Київ : Київський регіональний центр, 2020. Ч. 1. С. 164-167.

35. Михайлів М. О. Колізійні норми щодо відкриття спадщини в міжнародному приватному праві. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.). Частина 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 172-174.

36. Михайлів М. О. Правова природа заповідального покладення: порівняльно-правовий аналіз. *Всеукраїнська науково-практична конференція «VII Юридичні Могиллянські читання» ЧНУ ім. Петра Могили.* Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. С. 26-29.

37. Михайлів М. О. Особливості реалізації права на спадкування за законом утриманнями спадкодавця, які не були членами його сім'ї. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару 11 листопада 2021 р.* Львів : ЛьвДУВС, 2021. С.102-105.

38. Михайлів М. О. Колізійне регулювання відносин спадкування за заповітом подружжя. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 грудня 2021 року).* Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 263-266.

39. Михайлів М. О. Визначення місця відкриття спадщини у відносинах спадкування з іноземним елементом. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.). Частина 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 159-161.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

40. Велика українська юридична енциклопедія Т. 13: Міжнародне приватне право ; за ред. проф. А. С. Довгерта. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2021. 864 с. (Михайлів М.О. – С. 236-237; 451-453; 518-519; 704-706; 715-716; 738-740).

АНОТАЦІЯ

Михайлів М. О. Спадкування у міжнародному приватному праві. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2022.

У дисертаційному дослідженні вперше у доктрині міжнародного приватного права запропоновано концепцію комплексного правового регулювання відносин міжнародного спадкування.

У роботі запропоновано концептуально нові підходи до вдосконалення механізмів як матеріального, так і колізійного регулювання відносин міжнародного спадкування та розв'язання важливих теоретичних і прикладних проблем у цій сфері. Досліджено поняття та правову природу спадкування в міжнародному приватному праві. Проведено загальнотеоретичний аналіз джерел правового регулювання та запропоновано їхню класифікацію. Визначено суб'єкти відносин міжнародного спадкування та обґрунтовано їх класифікувати на безпосередніх учасників міжнародного спадкування та осіб, які сприяють реалізації спадкових прав у сфері міжнародного спадкування. Проаналізовано колізійні норми щодо спадкування в міжнародному приватному праві та запропоновано низку законодавчих змін у сфері колізійного регулювання різних видів спадкування.

Основну увагу приділено загальній характеристиці спадкування за законом та за заповітом у міжнародному приватному праві. Визначено поняття «заповіт», «заповіт подружжя» та виокремлено новий вид заповіту - «біологічний заповіт». У роботі також проаналізовано особливості здійснення права на спадкування в міжнародному приватному праві.

Висвітлення питань супроводжувалося аналізом іноземного законодавства, міжнародних договорів та матеріалів нотаріальної і судової практики, зокрема практики ЄСПЛ. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері спадкування та механізму правового регулювання відносин у сфері міжнародного спадкування.

Ключові слова: спадкування, спадкування в міжнародному приватному праві, спадкування з іноземним елементом, спадкодавець, спадкоємці, спадкування за законом, спадкування за заповітом, заповіт, охорона спадкового майна, управління спадщиною.

SUMMARY

Mykhayliv M. O. Inheritance in private international law. – *On the rights of the manuscript.*

A thesis for the scientific degree of Doctor of Juridical Science in specialty 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law». Ivan Franko National University of Lviv; Lviv, 2022.

A concept of complex legal regulation of international inheritance relations in this research is proposed for the first time in the doctrine of private international law. Considering both home and foreign experience, based on the analysis of current legislation, international treaties, judicial and notarial practice, a systematic approach to the legal regulation of inheritance relations in private international law is substantiated.

Chapter 1 «General theoretical characteristics of inheritance in private international law» consists of four subchapters, where the concept, as well as the juridical nature of inheritance in private international law, are analyzed, the sources of legal regulation of such relations are characterized, and mechanisms of the conflict regulation of inheritance regulations improvement are suggested. Based on the analysis of foreign experience, provisions of international treaties, and European Union law, we propose as the main connecting factor that will be generally applied to international inheritance establishing «the right of the state where the testator had his last permanent residence at the time of death».

The features that will characterize the «last permanent place of residence of the testator», notably: a continuous residence of a natural person (the testator) on the territory of a foreign state for at least five years immediately preceding his death; the existence of a natural person's (testator's) family ties, social ties or both; availability of grounds for permanent residence of a natural person (testator) in the territory of this state (permanent residence permit in a foreign state) are underlined.

It is concluded that heirs, both by will and by law, can be natural persons who are alive at the time of the opening of the inheritance, as well as individuals who were conceived during the life of the testator or using reproductive technologies after the opening of the inheritance within 6 months, having a lifetime disposition by a testator in a will or an agreement about the use of reproductive material after his death, and born alive after the opening of the inheritance.

Chapter 2 «Inheritance by will in private international law» contains five subchapters, where the concept of a will and its types are analyzed, the form of a will, the juridical nature of certain types of testamentary disposition as well as the right to an obligatory share in the inheritance are investigated. The definition of a will in international inheritance relations has been formulated, under which it is suggested to understand the expression of the free will of a natural person or natural persons who were married at the time of its execution (will of the spouses), explicit in the form and under the procedure established by the law of the place of will execution, aimed at the disposal of property, rights and duties, which are not related to the personality of the testator, in case of his death. It is suggested to supplement

the Civil Code of Ukraine with a new type of will, which is «a biological will», and define it as a testamentary disposition of the testator aimed at assigning the right to use his biological material to the heir (s) aiming at further use in compliance with the conditions determined by the testator and due to the procedure established by law. It is proven to provide for the possibility of making a will in the legislation of Ukraine in a simple written form in the presence of witnesses in cases of technogenic and natural emergencies or because of military actions or armed conflict which can threaten the life of the testator.

Chapter 3 «Inheritance by law in private international law» consists of three subchapters, which analyze the legal status of subjects of inheritance relations in private international law, reveal the juridical nature of inheritance by right of representation and inheritance of shares to spouses in international inheritance relations. The doctrinal definition of the concept of inheritance by law is formulated, under which it is suggested to understand the manner of the right to inheritance implementation, according to which the transfer of inheritance takes place in the order of priority from the testator to natural persons who are blood relatives of the testator, as well as to other persons who, according to the law, are endowed with the right for inheritance. The expediency of the legislative establishment of the term «potential heirs» has been proven, which includes children of the testator who were conceived during the life of the testator and born after his death, as well as those conceived with the help of reproductive technologies both during the life of the testator and after the opening of the inheritance within six months, provided that disposition of the testator in the will or agreement on the use of reproductive material after his death. As a result, the legislation provides for the provision that the right to inherit by law for potential heirs arises from the moment of their birth.

Chapter 4 «Implementation of the right to inheritance in private international law» includes four subchapters, which provide a general theoretical description of the acceptance of inheritance as well as the refusal to accept inheritance in international inheritance relations, and also analyze the peculiarities of the protection of inherited property and inheritance management in private international law. Based on the analysis of the legislation of foreign states, the position regarding the need to distinguish three types of periods for accepting inheritance in international inheritance relations is substantiated: a general period for inheritance acceptance; a particular period; an additional period for acceptance of inheritance, which is determined by the court in cases of missing the general or special terms for the acceptance of inheritance for valid reasons. It is concluded that the certificate of the right to inheritance is a document of the established form, which confirms both the status of the heir and the existence of the right to the inherited property, which in the process of inheritance applying legal succession passed from the testator to the heir, who, due to the legislation of the state of the place of inheritance opening order, accepted the inheritance.

Based on the results of the study, the theoretical conclusions made it possible to formulate concrete proposals for improving legal regulation in the researched field, which are summarized in the Draft Law on Amendments to the legislation of Ukraine in the area of inheritance.

Key words: inheritance, inheritance in private international law, inheritance with a foreign element, testator, heirs, inheritance by law, inheritance by will, will, protection of inherited property, heritage management.

Підписано до друку 14.10.2022 р. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Друк на різнографі.
Наклад 100 прим. Зам. № 75.

Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.